

Mogelijk interessante percelen werden tijdens een veldbezoek bezocht om potenties beter in beeld te krijgen.

foto Nina Smits; inzet Michiel Wallis de Vries

Zoektocht naar systeemherstel in het Heuvelland

Systeemherstel is een populair concept met hoge verwachtingen voor duurzaam herstel van natuurwaarden. In een OBN-onderzoek hebben we verkend in hoeverre systeemherstel concreet is te maken. Dit is gedaan voor het Limburgse Heuvelland, een regio met een kleinschalig landschap dat veel kansen biedt. Vanuit verschillende invalshoeken zijn de grootste kansen voor herstel in beeld gebracht.

tekst Nina Smits (WUR), Maaïke Weijters (B-Ware), Gijs van Dijk (B-Ware), Michiel Wallis de Vries (De Vlinderstichting), Ivo Raemakers (Ecologica), Ruben ter Harmse (WUR), Evi Verbaarschot-Bohnen (B-Ware) & Jelder van Doorn (B-Ware)

> De natuur in het Heuvellandschap is sterk versnipperd en de kansen voor natuurherstel buiten Natura 2000-gebieden zijn niet goed in beeld. Dat komt doordat de focus voornamelijk op Natura 2000-gebieden en de afzonderlijke habitattypen en -soorten ligt. Ondanks alle beheer, herstelmaatregelen en onderzoek gaat het toch niet goed met veel habitattypen en -soorten. Veel hellingschraallanden verruigen (en verstruwelen) nog steeds, het herstel van soortenrijke bossen verloopt moeizaam en bosranden verruigen in hoog tempo. Ook het herstel van aan grondwater gebonden habitattypen blijft achter, onder meer als gevolg van verdroging en vermessing van het grond- en oppervlaktewater. Voor duurzaam natuurherstel is het daarom belangrijk om ook de kansen buiten Natura 2000-gebieden te benutten. In het OBN-onderzoek hebben we bestudeerd hoe je voor het kleinschalige landschap van het Heuvelland een samenhangend herstel kan bewerkstelligen voor de veertien habitattypen en twaalf habitatrichtlijnsoorten (tabel 1). De habitats en soorten zijn immers met elkaar verweven en komen ook in gradiënten en overgangssituaties voor. Zo hangen bijvoorbeeld beken, kalkmoerasen en vochtige hooilanden en het voorkomen van beekprik, meervleermuis en beek- en rivier-

donderpad duidelijk met elkaar samen. Omdat afzonderlijke soorten zich nu eenmaal niet altijd strikt aan de beleidscontext van habitats houden, wilden we een methode ontwikkelen die aangeeft hoe en waar je in samenhang aan herstel kan werken.

Gegevens verzamelen

Om de kansen voor natuurherstel te bepalen hebben we zo veel mogelijk gegevens over het Heuvelland verzameld. Allereerst zijn relevante gegevens van ruimtelijke basisbestanden verzameld zoals vegetatieopnames in de Landelijke Vegetatie Databank, de (landschappelijke) bodemkaart, luchtfoto's en (historische) topografische kaarten. Daarnaast zijn soortverspreidingsgegevens van karakteristieke flora en fauna opgevraagd uit de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF, periode 1999-2024). Door vervolgens de ruimtelijke data (per habitatype) en de soortverspreidingsdata te combineren konden we op kilometerhokniveau de kansrijkdom voor de ontwikkeling van verschillende habitattypen beoordelen (voorbeeld van een kansrijkdomkaart, zie figuur 1). Hiervoor zijn drie categorieën onderscheiden: niet kansrijk, mogelijk kansrijk en zeker kansrijk. Zo is voor bossen naast de soortcombinaties en

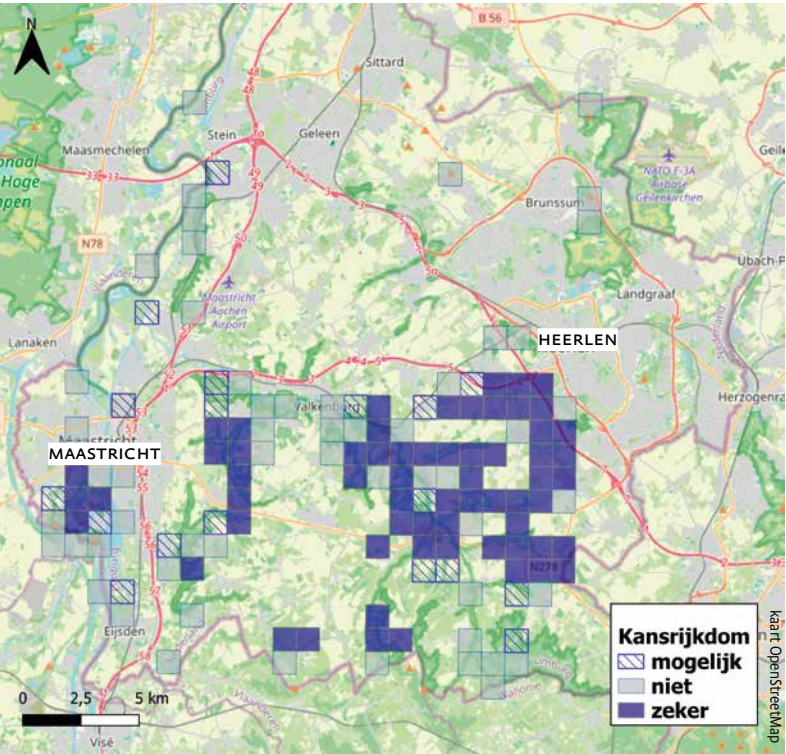
Tabel 1. Habitattypen en -soorten van de Habitatrichtlijn (HR).

HR-habitatype	Code	HR-soort	Code
Beken en rivieren met waterplanten (waterranonkels)	H3260A	Nauwe korfslak	H1014
Droge heide	H4030	Zegge-korfslak	H1016
Pioniersbegroeiingen op rotsbod	H6110	Spaanse vlag	H1078
Zinkweiden	H6130	Vliegend hert	H1083
Kalkgraslanden	H6210	Beekprik	H1096
Heischrale graslanden	H6230	Bever	H1137
Ruigten en zomen (droge bosranden)	H6430C	Beek/Rivierdonderpad	H1163
Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver)	6510A	Kamsalamander	H1166
Kalktufbronnen	H7220	Geelbuikvuurpad	H1193
Kalkmoerasen	H7230	Meervleermuis	H1318
Veldbies-beukbossen	H9110	Ingekorven vleermuis	H1321
Beuken-eikenbossen met hulst	H9120	Vale vleermuis	H1324
Eiken-haagbeukenbossen (heuvelland)	H9160B	Hazelmuis	H1342
Vochtige alluviale bossen (beekbegeleidende bossen)	H91E0C	Wilde kat	H1351
		Vroedmeesterpad	H1191

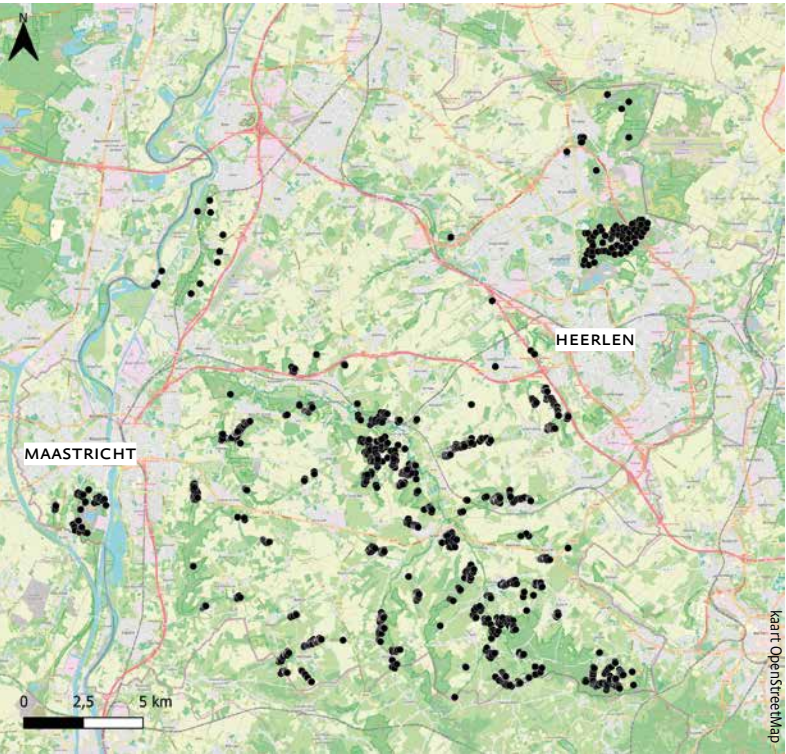
de bodemgegevens specifiek naar de (historische) luchtfoto's gekeken. Voor de abiotische gegevens zijn bodemchemische meetgegevens van Onderzoekcentrum B-WARE bij elkaar gebracht en aangevuld met andere relevante abiotische gegevens. Op deze manier is een zo volledig mogelijk overzicht gevormd van beschikbare en ontbrekende nutriëntgegevens (figuur 2) en de mate van buffercapaciteit van het Heuvelland. Het bleek lastig om de ecohydrologie mee te nemen in de beoordeling van de geschiktheid/kansrijkdom van het Heuvelland voor de ontwikkeling van grondwater gevoede habitattypen. Er zijn te weinig kaartlagen en gegevens beschikbaar om de grondwaterstand vlakdekkend in beeld te brengen. Voor kleine landschapselementen zoals hagen, graften en poelen is teruggegrepen op een oudere provinciale vegetatiekartering uit de periode 1994-1997.

Potenties voor natuurherstel

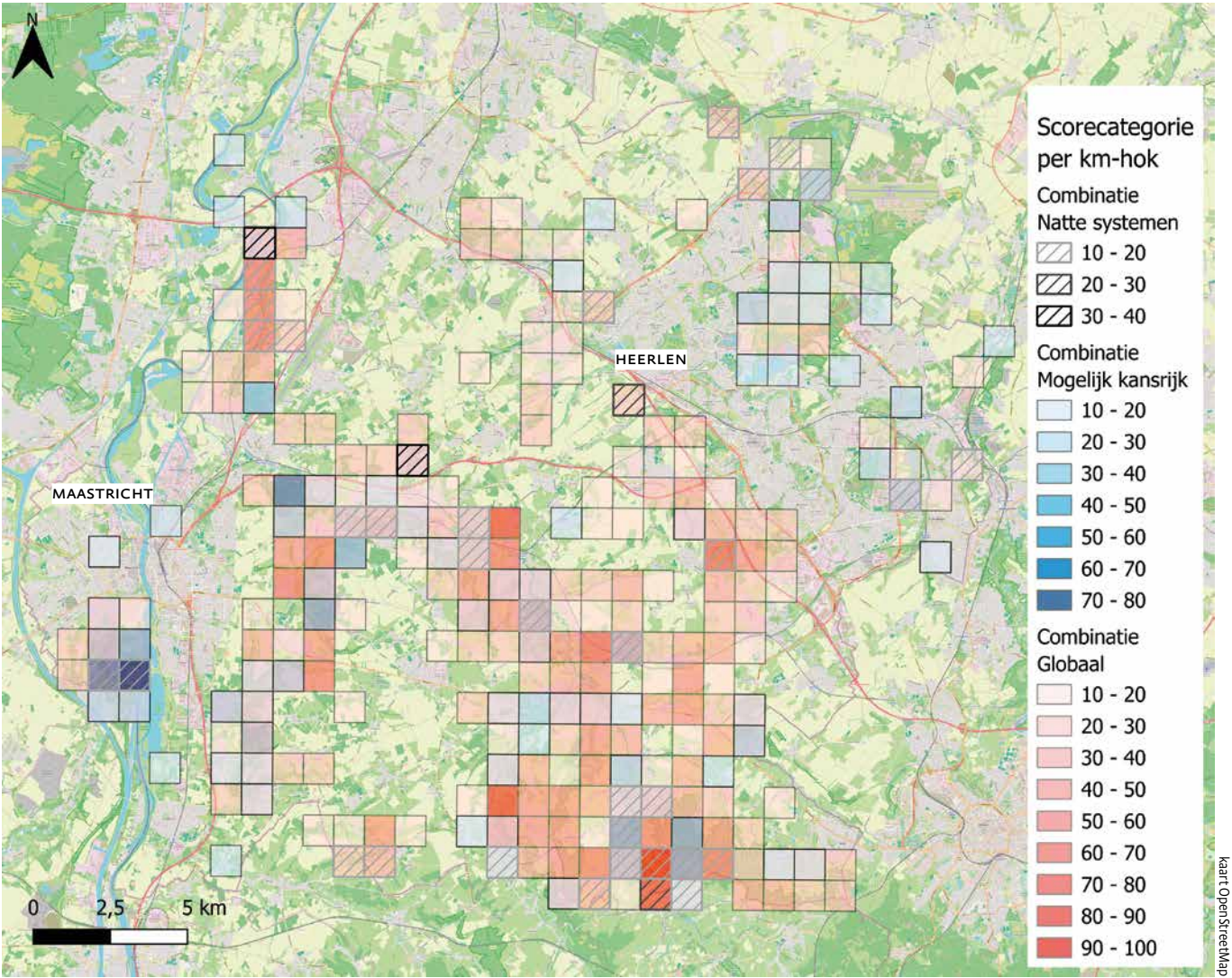
De basisgegevens geven inzicht in het voorkomen en de potentie van de verschillende habitattypen en overige leefgebieden van de habitaatsoorten en overige Zuid-Limburgse natuurwaarden. Om een kaart met zoekgebieden te kunnen maken zijn de veertien kansrijkdomkaarten voor de afzonderlijke habitattypen met elkaar gecombineerd om zo systematisch te kunnen bekijken waar systeemherstel mogelijk is en de meeste kansen biedt. Op kilometerhokschaal zijn voor de drie verschillende categorieën per habitatype scores toegekend en opgeteld (zeker kansrijk = 10 punten, mogelijk kansrijk = 5 punten, niet kansrijk = 0 punten). Onze strategie was om daarbij op herstel te focussen op locaties waar combinaties van kansrijke habitattypen voorkomen of

Figuur 1. Een van de veertien kansrijkdomkaarten, in dit geval Kalkgrasland, H6210.

Figuur 2. Locaties in Zuid-Limburg met bodemchemische meetgegevens.

Figuur 3. Zoekgebieden voor systeemherstel.

foto Maaike Weijters

Bovenstrooms kan erosie met voedselrijk water op akkers herstel bemoeilijken.

foto Michiel Wallis de Vries

Om natte systemen te herstellen, zal de hydrologie van een groter gebied moeten worden meegenomen.

foto Michiel Wallis de Vries

Rondom Wijlre zijn goede voorbeelden van effectief natuurherstel te vinden.

kunnen voorkomen. Er zijn drie verschillende perspectieven gecombineerd: (1) een kaart van alle habitattypen met alle beoordelingen. Deze geeft een globaal beeld van met name clusters waar meerdere habitattypen gezamenlijk voorkomen (in en rondom Habitatrictlijn-gebieden); (2) ‘mogelijk kansrijke’ kilometerhokken voor potentiële (uitbreidings)locaties buiten de Natura 2000-gebieden; (3) vochtige/natte systemen om het aquatische component en de vochtgradiënt expliciet in beeld te brengen (figuur 3). Op basis van de hoge scores in de zoekgebiedenkaart zijn in het vervolg van het project negen gebieden naar voren gekomen waar we op basis van de beschikbare gegevens de beste kansen zien voor systeemherstel. Dit betreft kilometerhokken bij het zuidelijke deel van het Geuldal, Slenaken/ Beutenaken, Pietersberg, Geuldal bij Meerssen/ Valkenburg, Bemelerberg, Bunde, Walem, Wijlre en Kunderberg. Hiervan zijn twee gebieden nader in detail uitgewerkt (zuidelijk deel Geuldal en Wijlre).

Herstel op drie niveaus

Vanuit een landschapsecologische context zijn ook de kansen en knelpunten in kaart gebracht voor de afzonderlijke habitattypen en soorten, de faunarijkdome, bodemchemie, hydrologie en landschapselementen (totaaloverzicht zie OBN-rapport). We hebben op drie niveaus knelpunten onderscheiden. 1. Lokale knelpunten in het landschap zijn met standplaatsgerichte maatregelen op te lossen, zoals (extra) maaien, begrazing of plaggen. Met name in Natura 2000-gebieden geven terreinbeheerders en de provincie hier veel aandacht aan en zetten er veel middelen voor in. 2. Ingewikkelder wordt het wanneer herstelmaatregelen, zoals vernatting of toestroom

van voedingsstoffen via grondwater, een groter gebied beslaan waar meer belanghebbenden bij betrokken zijn. Behalve om terreinbeheerders en provincie gaat het vaak ook om een waterschap, agrariërs, bewoners en/of andere landgebruikers. 3. Voor knelpunten en maatregelen op systeemniveau, zoals stikstofdepositie en versnippering van natuurgebieden en populaties, is een regionale, nationale of Europese aanpak nodig. Voor systeemherstel komt het aan op een combinatie van natuurmaatregelen op alle drie de niveaus. Dit is ook een essentieel onderdeel van de Europese Natuurherstelverordening om natuurherstel te versnellen.

Resumerend

Onze aanpak voor systeemherstel start met het maken van kansrijkdomkaarten, gebaseerd op ruimtelijke basisbestanden en verspreidingsgegevens van karakteristieke soorten. De veelheid aan ruimtelijke data voor Zuid-Limburg (verspreidingsgegevens van soorten en vegetatie, bodemchemische meetpunten, beleidsambities et cetera) maakt het mogelijk om te achterhalen en te onderbouwen waar systeemherstel de meeste kansen heeft.

In het onderzoek hebben we een werkwijze ontwikkeld waarmee ook voor andere gebieden een samenhangend pakket van maatregelen voor systeemherstel is op te stellen. In deze studie zijn de doelen voor de Habitatrictlijn als uitgangspunt gehanteerd. Omdat deze doelen alleen specifieke ecosystemen of soorten afdekken, zijn aspecten als ruimte voor dynamiek en overgangen, randbeheer (mantels en zomen), ecologische verbanden tussen gebieden en genetische diversiteit niet geborgd, al zijn deze wel essentieel voor een landschap om te kunnen functioneren als een samenhangend systeem.

Kortom, om systeemherstel in het Heuvelland te bewerkstelligen zal er zowel binnen als buiten Natura 2000-gebieden moeten worden gekeken naar herstelmaatregelen. Dit vraagt actie op gebieds-, regionaal en landelijk niveau. Naast deze (herstel)maatregelen heeft het project ook andere essentiële randvoorwaarden benoemd die nodig zijn voor systeemherstel zoals een deugdelijke handhaving (gebruik gewasbeschermingsmiddelen en mest, uitspoeling nutriënten en milieuvreemde stoffen) en erkenning en bescherming van natuurwaarden buiten de Habitatrictlijn, zoals behoud van waardevolle bufferzones en kleine landschapselementen.

nina.smits@wur.nl

Meer informatie zie OBN-rapport Systeemherstel in het Heuvelland – Op zoek naar kansrijke gebieden op basis van beschikbare biotische en abiotische gegevens.

